

Dr. Franjo Buntak:

Osijek, kraljevski i slobodni grad, u svijetlu pjesnika prigodničara

Dne 28. kolovoza 1949. navršit će se 140 god. otkako je Osijek podignut na stepen kraljevskoga i slobodnoga grada. Ideje o ostvarenju toga događaja — svakako vrlo značajnog za grad Osijek — zaokupljale su tako reći tri decenija prije njegove realizacije ambiciozne duhove osječkih pretšasnika, koji su težili da njihov grad — na temelju mnogih zaslug stečenih za opće dobro, kao i na temelju osobitog položaja i važnosti, kojih se Osijek kroz decenije poslije oslobođenja od Turaka dovinuo — stekne privilegije kraljevskoga i slobodnog grada.

Poslije oslobođenja, kada je Osijek dobio municipalno uređenje i 1689., kada je dobio svoj prvi municipalni statut, kao i poslije 2. prosinca 1786., kad je Josip II. sjedinio tri općine u jednu, bio je 28. kolovoza 1809. jedan od najvažnijih datuma u povijesti grada Osijeka.

Prvi pokušaj da se za Osijek dobiju pravice i privilegije kraljevskoga i slobodnoga grada, javlja se već god. 1779., premda je prvo izaslanstvo, prva deputacija, koja je imala zadaću da izmoli tu čast kod cara Franje I., poslana u Beč tek god. 1807. To prvo izaslanstvo kao i drugo, koje je ne dugo iza prvoga bilo poslano u Beč, nije imalo sreću vrativši se kući neobavljena posla. Tek treće izaslanstvo, koje je predveo Antun Jovanović trgovac iz doljne varoši, uspjelo je svojom molbom na veliku radost Osječana, koji su nestrpljivo dočekali svečani dan promaknuća Osijeka na stepen kraljevskoga i slobodnoga grada.

Iz četiri prigodna spisa, koja su povodom tog svečanog čina promaknuća izišla u Osijeku i bila štampana u Divaltovoj tiskari, razabiremo, koliko su stari osječani cijenili i voljeli svoj grad i njegovu povijest, i od kolike je važnosti bio za njih dobitak te njegove časti. Tri od spomenuta spisa, koji su pisani u stihovima, ima i osječki muzej u svojoj zbirci. Sva tri su štampana u Divaltovoj tiskari, i to, dva kao samostalne publikacije, a jedan u »Novom i starom svetodaniku iliti iliričkom kalendaru za prosto godište 1810.« Od prva dva samostalna izdanja jedno nosi naslov Ossik kralj. varoš, a drugo San jednog varošanina iz Ossika na dan 28. miseca augusta godine 1809. u vrijeme instalacije slobodne kraljevske varoši Ossika istomačit i prikazan svima varošanom osječkim od S. M. Osičanina. Dok je ovo drugo prigodno djelo, koje počinje sa motom »Danas jest veselja dan od svih danah, radost prevelika, svih varošanah« spjevao neki S. M. Osječanin, prvomu djelu je autor tvrđavski župnik Ivan Jozepac, koji je i prigodom proglašenja inauguralne diplome u ime tadašnjeg osječkog stanovništva položio zakletvu vjernosti na hrvatskom jeziku. Autor trećeg prigodnog spisa, koji je izašao u kalendaru iliričkom 1810. pod naslovom Pisma od stare i nove Murse, koja se sada Ossik kraljevska slobodna varoš imenuje, nije poznat. Četvrti spis, kojeg osječki muzej ne posjeduje, izišao je pod naslovom Čestitanje slično-rično,

kada Ossik slobodan i kraljevski varoš postade, domorodcem prikazano god. 1806. (?) Taj se spis spominje u Snu jednog varošanina.

Ivan Jozepac u svom djelu Ossik kralj. varoš govoreći o slavnoj prošlosti Osijeka spominje rimsku Mursu i njene tragove, koji se, kaže, »svud naokolo vide«. Staro kamenje, veli, još se i dandanas običaje vaditi iz temelja staroga rimskoga grada. Opravdavajući postignuće časti kraljevskog i slobodnog grada govori o zaslugama Osijeka i Osječana u raznim ratovima, o njihovoj vjernosti caru i dr. Na prvom mjestu spominje turske ratove, u kojima su Osječani krvlju za svoga kralja postavili prve temelje prava, da Osijek dobije osobite privilegije. Govori o sudjelovanju Osječana u sedmogodišnjem ratu i o njihovoj spremnosti, da u svakoj prilici, a naročito u teškim ratnim momentima, budu na službu otadžbini. U svom djelu ne izostavlja autor ni važnije osječke ustanove kao sud, vojno zapovjedništvo, gimnaziju, solaru, svilaru, spominjući i osječke župnike, kapucine, franjevce i drugo, po čemu se vidi sva važnost i veličina Osijeka i jedan od poticaja, da je kraj uzvisio Osijek na stepen kraljevskoga i slobodnoga grada. Nadalje pjeva autor o privilegijama Osijeka, o njegovim pravima ubiranja raznih daća i poreza, o potrebi unutrašnjeg uređenja i formiranja raznih zakona i uredaba, po kojima će Osijek dobiti karakter samoupravnog tijela u pravom smislu riječi. Na kraju pjeva o gradskom pečatu i grbu i konačno o velikoj svečanosti i veselju na dan proglašenja Osijeka kraljevskim i slobodnim gradom. Autor tog djela bavi se donekle i etimologijom imena Osijek te veli, da je tadašnji naziv Osek izveden od Ō-Szék, što mađarski znači stara stolica. Mađžari su naime došavši u Panoniju prozvali Osijek tako, jer su mislili, da je na tom mjestu nekad bila »velika stolica i sud Pravice«. Slavonci pišu Ossik, što bi imalo doći, veli, od Odsik t. j. odsječeno mjesto. A to odsječeno mjesto smatra Donji grad, kojeg je Tvrđa odijelila od Gornjega grada.

Drugo prigodno djelo je San jednoga varošanina od S. M. U njemu autor prikazuje jednoga Osječanina, gdje u snu gleda pokušaje i konačno uspjeh Osječana, da dobiju od kralja privilegij za Osijek, da postane kraljevski slobodni grad. U početku prikazuje prvi i neuspjeli pokušaj te među ostalim opisuje, kako su se osječki domorodci sakupili i odlučili, da — na osnovu svoje vjernosti kraljevskom domu i domovini i obzirom na to, da je Osijek glasoviti i prvi grad u Slavoniji — mole od kralja milost, da učini Osijek slobodnim i kraljevskim gradom, da bude »i sjajan — kad je već glasovit«. Puni vjere u povoljno rješenje svoje prošnje poslali su Osječani u Beč Antuna Mrazovića i Jurja Laloša, da molbu podastru pred kralja. No nada im se izjalovila, molba im je bila odbijena, a izaslanici moradoše se vratiti neobavljena posla. Svladavši neke unutrašnje međusobne nesporazumke i nesloge poslali su osječki građani drugo izaslanstvo s istom molbom. No i ta se deputacija, u kojoj su bili Franjo Katzthaler, Nikola Duka i pisar Moller, morala nažalost vratiti bez rezultata. Tek trećem izaslanstvu, koje je pošlo u Beč na čelu s Antunom Jovanovićem, trgovcem u Dolnjem gradu, uspjelo je, da je kralj donio odluku da Osijek postane slobodan i kraljevski. Osim trgovca Jovanovića bili su u toj deputaciji i građanin Hermann i Brunslik. Da taj sretan i veliki događaj javno proglasi i da pročita o tome kraljevsku inau-

guralnu diplomu, došao je u Osijek carski komesar i veliki župan Josip Mailáth ml., kojega su Osječani srdačno dočekali. Slaveći autor Sna Osijeka i govoreći o njemu kao o velikom i lijepom gradu, koji je zaslužio da postane kraljevski i slobodan, spominje jednako kao i Jozepac osječke samostane, crkve, solaru, poštu, svilanu, škole, barutanu i dr.

I u trećem prigodnom spisu, koji je publiciran u Novom i starom Svetodaniku 1.810., iznosi nepoznati autor hvalospjev Osijeka i njegove prošlosti. Spjevan je u desetercu. Zaspjeka u daleku prošlost spominjući najprije staru Mursu, koja je već za Rimljana bila slavna, lijepo cvala i nazivala se sestricom Rima, a njeni žitelji da su već od rimskih careva dobili razne milosti. O njenoj pako slávnoj prošlosti svjedoče mnogi rimski spomenici, koji se na području Osijeka stalno nalaze, kopaju i odvoze. Ovamo spada i Trajanov rimski most, koji se nalazio na mjestu donjih mlinova, a čiji se ostaci još i sada vide u Dravi. Dva kamena, kaže, sa tog mesta, koji su i franjevci vidjeli (Katančić) i zapisali to u svoje knjige, izvađena su iz Drave i služe kao svjedočanstvo o njegovom postojanju. No slava Murse ne prestaje ni kasnije u novije vrijeme, jer ona i dan danas služi Osječanima svojim ostacima u obliku beljskog nasipa odnosno ceste, koja je dobrim dijelom izgrađena od njenoga kamena. Nadalje autor spominje tursko gospodstvo u Osijeku, oslobođenje 1687. i konačno odluku cara Franje da Osijek učini kraljevskim i slobodnim. To je Osijek i zaslužio, kaže, i po svojoj prošlosti i po svojoj sadašnjosti. Već su rimski carevi Mursu smatrali dostojnom da je posjete, a Mursa nije bila ni sjena današnjem Osijeku, koji se, veli, sastoji od utvrđenoga grada i dvije varoši ukrašene lijepim ulicama i kućama i neprestano nove niču. Tvrdja, koja se nalazi između Gornjeg i Donjeg grada, glasovita je, opkoljena bedemima i snabdjevena lagunama. Ima četvera vrata i tri mosta, preko kojih se mora preći, ako se hoće ići u nju. Spominju se tu i osječke vojničke posade, dolazak Josipa II. u Osijek 1788. i palatina 1799. Nisu izostavljene ni razne zasluge Osijeka, osobito za francuskoga rata 1805., kada je Osijeku bila povjerena na čuvanje ratna blagajna. Govori o Dravi, koja tjera mnoge vodenice i koja je važna radi trgovine, koja se na njoj odvija. Lađe upravo vrve na njoj dolazeći sa svih strana i noseći drvo, duhan, šindru, raznu građu, voće, vino i dr. I kopnena je trgovina vrlo jaka osobito u vrijeme četiri godišnja osječka sajma, na kojima se prometne mnogi novac i roba, koja dolazi sa svih strana: iz Turske, Bosne, Broda, Zemuna, Banata, Hrvatske, čitave Slavonije, Mađarske pa čak i s mora. Jedina je Pešta u trgovini ravna Osijeku. Prosperitetu trgovine služi i čvrsti drveni most, koji se nalazi niže Tvrdave, a vrlo je važan, jer veže Slavoniju s Mađarskom. U Osijeku ima lijepih crkava, dva samostana, franjevački i kapucinski, u njemu je sjelo županije, a najviše ga rese njegove škole i mladež nije prisiljena da odlazi u tuđinu da stekne izobrazbu. Osijek ima i solaru, koja je poznata po čitavoj Slavoniji i Mađarskoj, i svoju svilaru, koja prerađuje sirovine iz čitave Hrvatske, Mađarske, Slavonije i Krajine, a svoje proizvode prodaje sve do Budima. Tu je i pošta i glasovita u Osijeku prva apoteka. Osobito je važna štamparija, u kojoj se štampaju ilirske, njemačke i latinske knjige, kalendari i dr. Konačno hvali autor osječku okolicu i njenu plodnost, koja mnogo doprinosi blagostanju i napretku Osijeka.

Sva tri prigodna spisa iznose interesantnu i vrijednu sliku života te kulturnih i ekonomskih prilika onodobnog Osijeka. Iz prigodnih spisa odrazuje se i ljubav Osječana prema svome gradu i poštovanje njegove prošlosti, na kojoj su bazirali pravo na bolji i ljepši život u sadašnjosti. U njima se zrcali duh i shvaćanje starih Osječana potpuno svijesnih značaja, vrijednosti i važnosti velikog događaja, koji je Osijek imao staviti uz bok ostalim velikim privilegiranim gradovima.

Tako željno očekivani dan 28. kolovoza 1809., na koji se imao zbiti događaj, koji je zaokupljao ambiciozne duhove nekoliko decenija prije njegove realizacije, konačno je svanuo. Već ranim jutrom počeo se skupljati svijet, u svečanom odijelu hrleći sa sviju strana trojednoga grada u Tvrđavu pred vijećnicu, da prisustvuje svečanom činu proglašenja Osijeka slobodnim i kraljevskim gradom. Uz građane, velikaše i plemiće (barun Prandau, grof Pejačević, Antun Adamović-Čepinski, braća Mihalovići iz Feričanaca i Orahovice) sudjelovala je kod te rijetke slave i vojska: konjanici i pješaci, draguni i ulani, koji su se isticali svojim svečanim i sjajnim uniformama. Brojne glazbe oživljavale su grad i učinile taj događaj još svečanijim. Svečanost je započela u 9 sati sazivom Duha Svetoga, kojeg je služio bosansko-srijemski biskup Antun Mandić, a kojemu

Pečat kr. i sl. grada Osijeka

je prisustvovao čitav magistrat, brojno građanstvo, županija na čelu sa županom i komesarom grofom Mailáthom. Poslije službe zaputila se povorka na trg svetoga Trojstva gradskoj vijećnici, gdje je komesar pod baldahinom u prisustvu magistrata, pretstavnika županije, svećenstva i građana pročitao inauguralni diplom. Taj svečani čin bio je popraćen trubljama, talambasima i pucnjavom iz topova. Poslije toga slijedio je

Te Deum, kojega je služio biskup Mandić. Tom prilikom održana je prva sjednica novoga zastupstva, na kojoj je notar verovitičke županije Ivan Baranyai izabran prvim načelnikom. Njega su građani srdačno pozdravili.

*

Diplom, kojim je car Franjo I. Osijek uzivisio na čast kraljevskog i slobodnog grada, čuva se u osječkom muzeju, gdje je izložen u posebnoj vitrini s ostalim predmetima, koji su u vezi sa događajem iz 1809. Vrlo je dobro sačuvan i opremljen kao i ostali diplom i toga tipa. Tekst je pisan na pergameni zlatnim i crnim slovima. Na početnoj strani naslikan je grb grada Osijeka u kičenoj edikuli, flankiranoj spiralnim kolumnama, a ovjenčanoj kraljevskim baldahinom. Okolo grba ispisan je zlatnim slovima ovaj natpis: *Sigillum liberae regiaeque civitatis Essekensis 1809.* Nad grbom pod kraljevskim baldahinom nalaze se grbovi Hrvatske, Dalmacije i Mađarske, koje kao da pridržaje sa svake strane po jedan anđeo, koji svira u trubu. Pod grbom prikazana je alegorija Osijeka, gdje kleči i predaju goruće srce sv. Mihajlu, koji stoji pred njom. Čitav taj prizor zajedno s grbom naslikan je krasnim, izvrsno sačuvanim i još danas potpuno svježim bojama.

Iako taj diplom danas tako reći nema praktične vrijednosti, opet nam predstavlja jedan od najdragocjenijih kulturno, historijskih i pravnih spomenika, koji je nekada bio od neprocjenjive važnosti za protekle generacije grada Osijeka.